

explorador

El laberint d'Orient Mitjà. Entre les primaveres àrabs i Daeix

vista prèvia >

El 2011, des de les pàgines d'aquesta mateixa revista, no ens vam estar de fer un paral·lelisme entre les primaveres àrabs i la caiguda del bloc soviètic, amb l'esperança que les revoltes anessin acompanyades d'un procés de democratització com el que va viure Europa a principis de la dècada de 1990. Cinc anys després, els avenços democràtics són excepcionals i els conflictes, lluny de resoldre's, aboquen a centenars de milers de persones a jugar-se la vida a la Mediterrània buscant refugi a Europa.

Eduard Soler

Coordinador de recerca del CIDOB

esoler@cidob.org

La metàfora del laberint és força apropiada per descriure l'Orient Mitjà. Entre d'altres, perquè un sap com hi entra però no com sortir-se'n. Segur que molts responsables nord-americans assentirien amb el cap en llegir aquestes paraules. De fet, sovint es diu que EUA, especialment amb l'administració Obama, ha intentat desplaçar el centre d'interès cap a l'Àsia, en part perquè l'eix gravitatori global s'ha anat desplaçant cap al Pacífic, però en part, també, perquè a l'Orient Mitjà s'acumulen dècades de fracassos. Es parla, per exemple, d'una «síndrome de l'Iraq» tant o més potent que la de Vietnam. En canvi, pels europeus no és una opció desentendre's del que succeeix en aquesta regió. La geografia continua essent un element clau i el 2015 s'ha pogut constatar en sobrades ocasions com la inestabilitat a Orient Mitjà acaba arribant a Europa, ja sigui en forma de refugiats o d'atemptats terroristes.

Un bon any per fer balanç

L'Orient Mitjà, i en menor mesura el Nord d'Àfrica, han esdevingut l'epicentre de la conflictivitat global. Fins i tot, una Rússia debilitada per

les sancions imposades després de l'annexió de Crimea ha decidit apostar per tenir un paper clau en la geopolítica d'aquesta regió. Però, com hem arribat fins aquí? El 2016 ens convida a començar aquesta reflexió recordant tres efemèrides: fa 100 anys de la firma de l'acord Sykes-Picot, quinze dels atacs de l'11 de setembre als EUA i cinc de les primaveres àrabs.

Per què són rellevants aquestes dates? L'acord Sykes-Picot¹ va ser negociat en secret per la diplomàcia britànica i francesa per a repartir-se els territoris de l'Imperi Otomà a l'Orient Mitjà i és un referent a l'hora de parlar de l'artificialitat de les fronteres d'aquesta regió.² Unes fronteres que han quedat diluïdes amb la irrupció de Daeix, l'acrònim àrab amb en què sovint s'anomena l'organització Estat Islàmic i que també es

1 Malgrat anomenar-se oficialment Acord d'Àsia Menor, popularment aquest pacte pren el nom dels diplomàtics que el van impulsar, el britànic Mark Sykes (1879-1919) i el francès François Georges-Picot (1870-1951).

2 Una bona prova és el renovat interès en aquest període històric amb l'aparició de noves obres com: BARR, *A Line in the Sand: The Anglo-French Struggle for the Middle East, 1914-1948*; i ROGAN, *The Fall of the Ottomans: The Great War in the Middle East*.

posen en qüestió amb el reforçament del nacionalisme kurd.³

El record dels atemptats de l'11 de setembre ens hauria de servir per a analitzar com ha evolucionat l'amenaça gihadista i quins efectes han tingut el que es va anomenar Guerra Global contra el Terror sobre aquesta regió. I és inevitable tornar a parlar de Daeix, ja que aquesta organització és una metamorfosi d'Al-Qaeda a l'Iraq, un grup insurgent que no només lluitava contra les forces d'ocupació nord-americanes, sinó que llençava els seus atacs, primordialment, contra objectius iraquians —espais de culte xiïtes i cristians, cues de votants, forces de seguretat.

Finalment, les primaveres àrabs. Un fenomen inesperat que va sacsejar, amb més o menys intensitat, els països del nord d'Àfrica i de l'Orient Mitjà. El temps dirà si podem parlar o no d'un punt d'inflexió en la història contemporània de la regió. Mentre que els primers anys molts acadèmics van veure en aquests fets la «fi

3 Sobre el significat i el debat terminològic sobre Daeix, veure la pàgina 109.

L'Orient Mitjà, i en menor mesura el Nord d'Àfrica, han esdevingut l'epicentre de la conflictivitat global

de l'excepcionalisme àrab»,⁴ actualment els més pessimistes s'afanyen a caracteritzar-ho com un miratge o un parèntesi i utilitzen sovint la metàfora d'un hivern que hauria pres el relleu a l'eufòria primaveral.⁵ En tot cas, és impossible entendre l'estat de la regió avui sense tenir en compte les mobilitzacions populars de 2011 i les reaccions contrarevolucionàries que van tenir com a resposta. Precisament, l'anàlisi del que ha quedat d'aquestes esperances de canvi serà el primer dels eixos sobre els que s'articula aquest article. Seguidament es plantejarà per què Síria s'ha convertit en l'epicentre de la conflictivitat a Orient Mitjà i si hi ha alguna perspectiva de resolució d'aquest conflicte; quina és la naturalesa de Daïx, per què ha adquirit tal força i com pot fer-se-li front; i, finalment, la discussió de si Europa està essent un actor o un espectador d'aquestes transformacions. El darrer punt el reservem per intentar apuntar les principals conclusions de l'article.

4 KORANY, *The Changing Middle East: A New Look at Regional Dynamics*.

5 És el cas, per agafar només un exemple, del reportatge de *The Economist* fent balanç dels cinc anys de la primavera àrab publicat el 9 de gener de 2016.

Primaveres àrabs: cinc anys després

El 2011 van confluïr en el món àrab tres crisis de naturalesa diferent: la política, la social i la generacional. La crisi política era conseqüència de l'erosió de la legitimitat de bona part dels règims àrabs que combinaven els subsidis (la pastanaga) i la repressió (el bastó) per a silenciar el malestar popular. La indignació per la corrupció i la patrimonialització del poder era especialment aguda en sistemes republicans on els presidents havien designat o estaven a punt de designar successors dins dels seus clans familiars.

La crisi social es manifestava en forma de creixents desigualtats, amb un fort component territorial —per això bona part dels moviments de protesta van sorgir en regions perifèriques, zones industrials i mineres i barris desafavorits. L'augment del preu dels cereals durant l'any 2010 havia amplificat aquest malestar social i havia situat a moltes famílies en una situació límit.

La crisi generacional, finalment, va ser una de les cares més visibles

d'aquesta revolta. Tot i que la transició demogràfica està molt avançada, tant el Magrib com l'Orient Mitjà es caracteritzen per la joventut de la seva població. Són especialment nombroses les cohorts dels que intenten accedir al mercat de treball, és a dir, nois i noies d'entre 15 i 25 anys. El creixement econòmic dels últims anys havia estat insuficient per absorbir-los en el mercat de treball i molts es veien abocats a l'atur, al treball precari o a l'emigració. Com a col·lectiu, els joves quedaven exclosos del desenvolupament econòmic i també de les estructures de poder polític. Per això la frustració i desig de canvi es van fer especialment fortes entre uns joves que, de forma natural, van emprar les noves tecnologies de la informació per mobilitzar-se i difondre les seves accions.

Aquesta confluència d'elements, juntament amb la maldestra i brutal gestió de les primeres mobilitzacions per part dels cossos de seguretat tunisians, van fer que l'olla a pressió esclatés. En menys d'un mes de mobilització popular a Tunísia, el dictador Zine El Abidine Ben Ali (1936) va haver de fugir a l'exili. Va ser el primer d'una sèrie d'episodis

sísmics. Poques setmanes després, la caiguda de Hosni Mubàrak (1928) a Egipte va tornar a demostrar la força de la mobilització popular i que el règim estava menys cohesionat del que semblava. Després d'aquests dos «terratrèmols polítics», una onada de protestes va cobrir bona part del món àrab. Aquest «tsunami» de mobilitzacions acabaria emportant-se per davant a altres dirigents com Ali Abdallah al-Salih (1942) al Iemen i Moammar al-Gaddafi (1969-2011) a Líbia. En aquest cas amb l'ajuda d'una intervenció militar de l'OTAN amb l'aval de l'ONU. També forçaria a altres dirigents a dur a terme reformes, com al Marroc on es va aprovar una modificació constitucional en pocs mesos. En altres casos, els sistemes autoritaris van optar per la violència per a intentar controlar la situació. Així doncs, després d'un mateix episodi sísmic, els diferents països de la regió ja havien emprès vies diferents. És el que popularment es coneix com «les tres erres»: revolució, reforma i repressió.

Cinc anys després el panorama és desolador. L'onada contrarevolucionària i l'espiral de violència que

assola la regió ha liquidat bona part de les esperances que havien generat les protestes de 2011. Fem-ne un repàs. A Egipte, després de l'arribada al poder del mariscal Abdelfatah al-Sisi (1954) els nivells de repressió són tant o més alts que durant l'època de Mubàrak.⁶ Líbia és un estat fallit. Iemen i Síria estan immersos en una guerra civil amb implicació, directa o indirecta, de les grans potències regionals. A Tunísia el balanç és agredolç. Aquest país, que en principi semblava servir d'exemple, s'ha acabat convertint en una solitària excepció. La transició democràtica ha continuat avançant i l'esforç per arribar a un acord inclou sobre la nova constitució va veure's reconegut amb el Premi Nobel de la Pau per l'anomenat Quartet de Diàleg Nacional de Tunísia el 2015.⁷ Tanmateix, els problemes de fons persisteixen: una classe política desconnectada de la ciutadania, una situació econòmica que no millora i

6 GONZÁLEZ, «Cinco años después de la Revolución, Egipto vive su peor dictadura».

7 Està format per la Unió General Tunisiana del Treball, la Unió Tunisiana d'Indústria, Comerç i Artesania, l'Orde d'Advocats de Tunísia i la Lliga Tunisiana dels Drets Humans.

uns nivells d'atur juvenil massa alts.⁸ I s'hi ha afegit una amenaça terrorista recurrent.

Les mobilitzacions i canvis polítics de 2011 han fet aflorar tot tipus de conflictes i tensions i s'han multiplicat les línies de fractura. Tampoc han faltat a la cita aquells actors que tenen una provada habilitat per pescar en aigües remogudes —des de grups terroristes a potències regionals sense escrúpols. Tot i que és una dinàmica general, probablement Síria sigui el cas on aquesta pràctica es manifesta de forma més notòria.

Síria: un conflicte en metàstasi

La imatge d'una metàstasi per descriure la degeneració del conflicte a Síria la va emprar fa prop de tres anys l'organització no governamental especialitzada en resolució de conflictes, International Crisis Group. Aquest informe descrivia així la situació: «la guerra es metastatitza implicant a actors regionals i locals, conformant un únic arc de crisi i con-

8 GHILÈS, «Something is Rotten in the State of Tunisia».

L'onada contrarevolucionària i l'espiral de violència que assola la regió ha liquidat bona part de les esperances que havien generat les protestes de 2011

flicte». A Síria s'hi sobreposen i es confonen tres nivells de conflicte — local, regional i global— i de naturalesa diferent —lluita pel poder polític, control estratègic, enfrontament sectari, xocs nacionalistes...⁹

Si en el cas de les primaveres àrabs la pregunta recurrent és què en queda de tot allò, en el cas de Síria hom es pregunta com s'ha arribat fins aquí. La situació actual és tràgica: fins i tot l'ONU ha deixat de comptar el nombre de víctimes quan es van superar el quart de milió, més de la meitat de la població s'ha vist obligada a deixar les seves cases, prop de cinc milions de persones han abandonat el país —un 20% de la població—, l'esperança de vida s'ha reduït prop de vint anys i han reaparegut malalties que es creien eradicades.¹⁰

Però, anem a pams. Com s'arriba a aquesta situació? Les protestes a Síria van començar al març de 2011 i, de fet, va ser un dels últims països

àrabs on va arribar aquesta onada de mobilitzacions. Com en el cas de Tunísia, van començar en una ciutat perifèrica, Daraa, molt a prop de la frontera jordana, en una zona on la sequera havia provocat un fort èxode rural. Les primeres mobilitzacions van ser durament reprimides i això va despertar moviments de solidaritat a d'altres ciutats, inclosa la capital. La resposta del règim va ser més repressió encara. A l'estiu d'aquell any el conflicte va pujar d'intensitat, ja que els opositors van començar a prendre les armes. El que popularment coneixem com a rebels aniran configurant-se com un conjunt poc cohesionat d'organitzacions polítiques i grups armats.

Des de l'inici es va constatar el fracàs de la política i el de la diplomàcia. Tot i les sancions de la UE o la Lliga Àrab contra el règim, va ser impossible una acció per part de l'ONU pel veto de Rússia i la Xina. Moscou, i en menor mesura Pequín, volien mantenir la influència a Síria però, sobretot, evitar una nova intervenció com la de Líbia. Mentrestant, els EUA, diversos països europeus —especialment França—, Turquia i els països del Golf continuaven recolzant

políticament, financerament i militarment a diversos grups de l'oposició. Van intentar coordinar-se en el marc del Grup d'Amics de Síria, però van fracassar en la mesura que el suport de cadascun d'ells a grups diferents va anar traduint-se en nivells creixents de fragmentació, i més endavant radicalització, de l'oposició.

El 2013 va ser un punt d'inflexió en el conflicte sirià per tres motius. El primer per una intervenció de Hesbol·là, reconeguda pel seu secretari general Hassan Nasral·là (1960) l'abril d'aquell any, i que va ser decisiva per la supervivència del règim de Baixar Al-Àssad (1965). El segon, per la no-intervenció dels EUA després d'haver dit que l'ús d'armes químiques suposaria traspassar una «línia vermella». Tercer, per l'aparició en escena d'un grup que llavors s'anomenava Estat Islàmic d'Iraq i del Llevant. Un grup que, com veurem, sorgeix de grups dissidents d'Al-Qaeda a l'Iraq i que en pocs mesos es constituirà com un poder territorial a cavall entre els dos països.

L'altre punt d'inflexió es va produir a finals de 2015. Fonamentalment, per la decisió russa de reforçar la seva

9 INTERNATIONAL CRISIS GROUP, «Syria's Metastasising Conflicts». Traducció de l'autor.

10 «Syria's war: 80% in poverty, life expectancy cut by 20 years, \$200bn lost».

Les mobilitzacions i canvis polítics de 2011 han fet aflorar tot tipus de conflictes i tensions i s'han multiplicat les línies de fractura

implicació en el conflicte siriana amb una intensa campanya de bombardejos sobre objectius de Daeix, però també, o fins i tot principalment, sobre grups rebels. Aquest factor va trencar els equilibris i, a diferència del que semblava els anys anteriors, el règim d'Al-Àssad va començar a percebre que hi podia haver una sortida militar a aquest conflicte.

Aquests canvis en l'escenari del combat coincideixen amb una ofensiva diplomàtica per intentar trobar una sortida política al conflicte, començant per un alto el foc negociat directament entre els EUA i Rússia. En el moment d'escriure aquestes línies hi ha factors que pressionen en direccions oposades. A favor d'una solució política negociada hi juga el factor cansament —o el risc que a mida que passi el temps els resultats siguin encara pitjors pels actors que tenen capacitat negociadora—, la possibilitat de treure'n contrapartides en altres espais de negociació —el que en anglès en diuen el *grand bargain*—, l'existència d'un enemic suposadament compartit —Daeix— i, fins i tot, l'atractiu econòmic de la reconstrucció, un argument que hi és però mai s'esmenta. En contra hi juga

la percepció d'un dels bàndols que la victòria militar és possible, la temptació per part de les potències regionals d'utilitzar el conflicte siriana per afeblir els seus rivals i, finalment, la possibilitat que els actors locals siguin més autònoms del que sol pensar-se respecte els seus «patrons» regionals i globals, especialment si el que està en joc és la seva supervivència.

Daeix: d'on ve, on vol anar i com fer-hi front

Els maldecaps comencen amb la denominació. L'organització Estat Islàmic és la successora d'Estat Islàmic de l'Iraq i del Llevant. El canvi de nom es produeix a finals el juny de 2014 amb la proclamació d'un nou califat amb pretensions globals. Daeix és l'acrònim àrab del nom de la primera organització, Ad-dawla al-islamiyya fi'l-Iraq wa-Xam, i també és d'aquí que provenen les sigles ISIS, l'acrònim en anglès. El debat sobre què implica optar per una o altra terminologia és ben viu. Els partidaris d'utilitzar la denominació Daeix apunten que utilitzar el concepte Estat Islàmic, sobretot, si va acompanyat de l'article, és a dir «l'Estat Islàmic», implica fer el joc a aquesta organitza-

ció en tant que suposaria reconèixer no només que són un Estat, sinó que aquest estaria regit pels preceptes de l'Islam. Quants cops no hem sentit allò de «ni són Estat ni són Islàmics»? Afegeixen, a més, referir-s'hi com a Daeix molesta als membres d'aquesta organització i que, per tant, és una forma més de combatre'ls. També hi ha l'argument dels paral·lelismes: no ens referim a Hamàs com a «Moviment de Resistència Islàmica» o a Hesbol·là com a «Partit de Déu». Tanmateix, hi ha un argument poderós per referir-se a l'organització com a Estat Islàmic. Utilitzar denominacions anteriors implicaria no reconèixer que l'ambició d'aquesta organització va canviar a mitjans de 2014. Ja no es limita als països del Llevant àrab, sinó que ha adquirit dimensions globals amb la proclamació d'un califat i l'adhesió de diferents grups terroristes d'arreu del món —el més potent i conegut és Boko Haram, que opera al nord de Nigèria i a les immediacions del llac Txad.

Si ens centrem en explicar d'on sorgeix aquesta organització i com ha arribat a construir un projecte protoestatal, veurem com els orígens es remunten a 1999 quan l'isla-

Utilitzar el concepte Estat Islàmic implica fer el joc a aquesta organització en tant que suposaria reconèixer no només que són un Estat sinó que aquest estaria regit pels preceptes de l'Islam

mista jordà Abú Mussab al Zarquái (1966-2006) radicalitzat a l'Afganistan crea l'organització Jama'at al-Tawhid wal-Jihad (Organització per el Monoteisme i la Gihad) a l'Iraq. Tot i que és anterior a la intervenció militar de 2003 encapçalada pels EUA i el Regne Unit —en la qual hi va participar l'Estat espanyol—, serà en aquest context en què es farà forta, convertida primer en Al-Qaeda a l'Iraq i després en Estat Islàmic de l'Iraq. Les seves accions es dirigien no només cap a les forces internacionals sinó, primordialment, contra membres de les comunitats xiïta i cristiana. Per tant, a l'Iraq ja van poder portar a la pràctica una agenda sectària. En aquest sentit discrepaven de la línia marcada per la direcció d'Al-Qaeda que cominava a lluitar contra «l'enemic exterior», ja que ells optaven per centrar-se en «l'enemic interior».

No és fins el 2013 quan aquesta organització comença a fer-se visible com un actor militar en el conflicte sirianès. Al juny d'aquell any el líder de l'organització, Abu Bakr al-Baghdadí (1971), va anunciar una aliança amb el Front Al-Nusra —la branca siriana d'Al-Qaeda—, posteriorment

desmentida pels comandaments d'aquesta organització. El grup es va anar fent fort a la governació de ar-Raqqa i en poc més d'un any van dur a terme una expansió considerable, no només a Síria sinó també a Iraq. El juny de 2014 prenen el control de Mossul, la segona ciutat de l'Iraq amb més de dos milions d'habitants i proclamen un califat amb al-Baghdadi al capdavant. Això, i l'avenç cap a Arbela, la capital del Kurdistan iraquianès, farà sonar les alarmes a la regió i a les principals cancelleries internacionals.

Són set els factors que expliquen la ràpida expansió d'aquesta organització: 1) els greuges d'una part de la població local contra els governs de Damasc i de Bagdad; 2) la poca efectivitat dels altres grups que lluitaven contra el règim d'Al-Àssad; 3) l'existència d'un conflicte com el sirianès amb un alt nombre de víctimes civils que els permetrà articular un discurs de «guerra justa» i atraure així a un alt nombre de combatents estrangers; 4) una poderosa i sofisticada maquinària de comunicació, capaç de segmentar el missatge per audiències diferents; 5) el suport financer provinent, directa o indirectament, de

magnats i organitzacions religioses, majoritàriament, del Golf; 6) la venda del petroli en canals informals; i 7) el fet que el règim d'Al-Àssad decidís centrar els esforços militars contra altres grups.

Hi ha un moment en què, amb l'excepció de la captura de Palmira al maig de 2015, aquesta organització veu frenada la seva expansió territorial i, fins i tot, comença a experimentar retrocessos a mans dels kurds sirians (Kobani), kurds iraquians (Sinjar) o de les forces armades iraquianes i milícies xiïtes d'aquest país (Tikrit, Ramadi). Això coincideix amb un reforçament de l'acció internacional d'aquesta organització. Amb una onada d'atemptats a finals de 2015 contra una manifestació pacifista a Ankara, contra un avió de passatgers rus a la península del Sinaí, contra un barri xiïta a Beirut i contra diversos objectius a París el 13 de novembre i més recentment a Brussel·les del 22 de març de 2016.

Daeix s'enfronta al dilema de quina hauria de ser la seva prioritat: assentar-se com a ens territorial o projectar-se com a amenaça terro-

Els països europeus no només mantenen la seva preocupació per segellar les fronteres exteriors sinó que comencen a qüestionar la llibertat de circulació dins de l'espai Schengen

rista global. Mentrestant, la resta del món es debat sobre com fer-li front. Després del 13 de novembre van intensificar-se els esforços militars contra aquesta organització, amb campanyes aèries i suport a tropes terrestres locals de Síria i de l'Iraq. Tanmateix, hi ha un ampli consens sobre el fet que la dimensió militar no pot ser l'única resposta i encara més si del que parlem és de Daeix com a amenaça global en forma d'atemptats terroristes. La col·laboració per reduir les seves fonts de finançament —petroli, mercat negre d'antiguitats, capital procedent de països del Golf—, per desmuntar la seva maquinària comunicativa —tècnica i discursivament—, per frenar el reclutament i l'arribada de nous combatents estrangers, la necessitat d'articular una alternativa per a les poblacions que en aquest moment estan sota dominació d'aquesta organització i que temen les represàlies d'aquells que puguin ocupar el seu buit i, finalment, assegurar-se que l'amenaça no es traslladarà de Síria cap a altres espais vulnerables com Líbia o l'Àsia Central.¹¹

Europa: actor o espectador?

Les primeres manifestacions a Tunísia van agafar Europa amb el peu canviat. No només no s'havia detectat l'acumulació de malestar social en el món àrab, sinó que l'estreta relació d'alguns governs europeus amb les elits dirigents de la regió, va fer que molts governs callessin o reaccionessin tard i malament. Les declaracions de la ministra d'Afers Estrangers i Europeus francesa, Michèle Alliot-Marie (1946), oferint assistència policial a Tunísia i Algèria per reprimir millor les protestes, quedaran gravades en la memòria col·lectiva.

Tanmateix, la caiguda de Ben Ali i de Mubàrak va obligar la UE a anunciar canvis en la seva política cap a la regió. Aquests canvis es van canalitzar en el marc de la revisió de la Política Europea de Veïnatge, és a dir, el marc que regeix les relacions de la UE tant amb els països mediterranis com amb els països de l'Europa Oriental i del Caucas. La Comissió Europea i el recentment creat Servei Europeu

d'Acció Exterior van aprofitar que ja estava previst revisar aquesta política per adaptar-la a un context canviant. La UE va demostrar la seva coneguda habilitat en la creació de nous conceptes. Els responsables de la UE al·ludiran a la necessitat de crear una «democràcia profunda», a revisar la condicionalitat per donar «més per més» i «menys per menys» i a millorar l'estructura d'incentius amb la lògica de «les tres emes»: *money* (finançament addicional), *market* (accés als mercats europeus) i *mobility* (mesures per afavorir la mobilitat d'alguns col·lectius).¹²

La credibilitat d'aquesta oferta es va veure minvada per la incapacitat de mobilitzar quantitats substantives de fons, quedant així molt lluny del que hagués pogut ser un Pla Marshall pel món àrab. També va quedar compromesa per l'absència de voluntat política dels estats de la UE d'avançar en el camp de la liberalització de visats. De fet, la gestió de la crisi de Lampedusa, després de l'arribada a aquesta illa italiana de milers

11 Per una versió més desenvolupada d'aquests

arguments veure SÖLER i VIDAL, «Les set trampes amb el Daeix»

12 COMISSIÓ EUROPEA, «A New Response to a Changing Neighbourhood. A review of European Neighbourhood Policy».

Atemptats com el de París i Brussel·les i l'arribada de més d'un milió de persones a Europa obliguen els estats i les institucions europees a despertar del seva letargia

d'immigrants i exiliats provinents de Tunísia i Líbia, va evidenciar que els països europeus no només mantenen la seva preocupació per segellar les fronteres exteriors, sinó que començaven a qüestionar la llibertat de circulació dins de l'espai Schengen. Pel que fa als mercats, tampoc s'han produït avenços substancials i, de fet, una Europa en crisi pot caure en la temptació de tornar a actituds proteccionistes. Finalment, la divisió demostrada en la gestió d'algunes crisis com la de Líbia, la de Síria o en temes centrals com el reconeixement o no de Palestina, posa de manifest discrepàncies substancials entre els principals estats europeus.

La coincidència d'aquests canvis amb una de les pitjors crisis —econòmica i de solidaritat— que s'han viscut a Europa ha condicionat la resposta de la UE i dels seus estats membres. Cal recordar que el 2011 la crisi del deute a Grècia i els rescats a les economies perifèriques eren la principal —i en alguns casos l'única— preocupació dels líders europeus. No només va faltar generositat, sinó també atenció en els nivells més alts de decisió política. Prova d'això és l'escassa atenció

que se li va dedicar a la situació a la Mediterrània en els Consells Europeus que van celebrar-se durant el 2011, dedicats gairebé en exclusiva a temes d'economia interna. A més, la crisi europea havia afeblit els governs de l'Estat espanyol, Itàlia, Grècia o Portugal que, tradicionalment, havien impulsat iniciatives per reforçar la política mediterrània de la UE. En paral·lel, alguns països, singularment França i el Regne Unit, van anar afirmant-se com actors autònoms en política exterior i de defensa, però aquesta és una tendència anterior a la crisi.

A això cal afegir que el 2014 va esclatar una altra crisi: Rússia es va annexionar Crimea i va començar un conflicte armat a l'Est d'Ucraïna que ha suposat el major desafiament a l'ordre de seguretat a Europa en 40 anys. A la UE se li van anar acumulant les crisis en les seves fronteres. Per això, tot i que al llarg de 2014 la situació als països del Sud va degenerar ràpidament —col·lapse de les estructures estatals a Líbia, degeneració del conflicte a Síria i aparició de Daïx— a molts països europeus aquestes crisis seguien semblant massa llunyanes, geogràficament

i emocionalment en comparació amb el que estava succeint a l'Est d'Europa.

Tot això va començar a canviar el 2015. No tant perquè la UE hagués superat els seus problemes interns o s'hagués resolt la crisi d'Ucraïna, sinó perquè els europeus van començar a patir les conseqüències de la inestabilitat al sud del Mediterrani. Atemptats com el de París i Brussel·les i l'arribada de més d'un milió de persones a Europa —la majoria refugiats— obliguen els estats i les institucions europees a despertar del seva letargia. En molts sentits, les crisis mediterrànies afecten el cor del sistema europeu —França pel que fa al terrorisme i Alemanya pel que fa als refugiats— i esdevenen crisis amb clares repercussions tant per a la política interna d'alguns estats membres —posada en dubte del lideratge de Angela Merkel (1954) a Alemanya, reforçament de moviments populistes i de dreta extrema al Centre i Est d'Europa— i pel al propi projecte de construcció europea —amb l'aparició d'una nova fractura Est-Oest i el qüestionament de la lliure circulació de persones dins d'Europa.

Calen polítiques que facin que els ciutadans europeus de religió musulmana no se sentin permanentment estigmatitzats com a ciutadans de segona o, pitjor encara, com a potencials terroristes

En tot aquest procés els europeus han estat quelcom més que un espectador. Tanmateix, la divisió entre europeus o la manca de previsió han fet que, durant aquests cinc anys, s'hagi anat eixamplant la distància entre allò que es vol aconseguir i la realitat sobre el terreny.

Conclusió

Els escenaris més optimistes que s'havien començat a dibuixar el 2011 són cada cop menys realitzables, en tot cas pel que fa als propers deu anys. Europa, que a diferència d'altres actors internacionals no pot ser un simple espectador, sol veure's confrontada al dilema d'escollir entre opcions dolentes i opcions pitjors. Dit això, no està tot perdut i els països europeus continuen tenint un cert marge de maniobra per incidir en el futur dels països del Nord d'Àfrica i de l'Orient Mitjà.

Un clar exemple és Tunísia. La mida del país, la seva proximitat i, fins i tot, la dependència d'Europa i la capacitat de resistir a les circumstàncies adverses que han demostrat ciutadans i polítics, haurien d'anar acompanyades de polítiques

de suport més generoses. En aquest cas no es compleix allò de «*too big to fail*»,¹³ però sí que és massa simbòlic com per permetre's que l'única experiència democràtica no sigui una història d'èxit. Pel que fa a Líbia, estem en un moment d'impàs en què cal recolzar amb tots els mitjans els esforços de l'ONU per aconseguir un govern d'unitat nacional. Les alternatives seran, a mig termini, molt més doloroses, arriscades i costoses. I pel que fa a Síria, és evident que en aquest moment la UE no té capacitat d'incidència sobre els principals actors locals a Síria. Tanmateix, sí que en pot tenir en un diàleg més ampli amb Rússia i amb Turquia, que són dos actors claus per trobar una sortida negociada al conflicte. A més, gràcies als esforços mediadors respecte al programa nuclear iranià, disposa de vies d'entrada en un altre actor determinant.

A tot això cal sumar tot el que la UE pot fer dins de les seves fronteres i que, directament o indirectament, afecta a la situació que es viu a la regió. És evident que moltes societats

¹³ Expressió que literalment vol dir «massa gran per fer fallida».

europees tenen un problema quan tants joves s'han radicalitzat i alguns han decidit combatre a les files de Daesh a Síria, a l'Iraq o a Líbia. Es necessita una estratègia de prevenció i desradicalització, capacitats policials per a desarticular cèl·lules terroristes en territori europeu o que volen atemptar-hi, però també polítiques i gestos que facin que els ciutadans europeus de religió musulmana no se sentin permanentment estigmatitzats com a ciutadans de segona o, pitjor encara, com a potencials terroristes. En matèria de refugiats, les coses també es poden fer de forma molt diferent. Cal més solidaritat entre europeus i cap a les víctimes dels conflictes. La col·laboració amb països com Turquia, Jordània o el Marroc és necessària, però no n'hi ha prou. Calen vies segures perquè els refugiats —sobretot els més vulnerables i els que ja tinguin lligams o xarxes de suport a Europa— puguin accedir a territori europeu sense arriscar les seves vides i engreixar encara més les xarxes de crim organitzat. El rebuig, i en molts casos el maltractament, a aquestes persones pot passar factura d'aquí uns anys. Finalment, la recuperació de les economies europees és imprescindible

Calen vies segures perquè els refugiats puguin accedir a territori europeu sense arriscar les seves vides i engreixar encara més les xarxes de crim organitzat

per dotar de més i millors instruments les polítiques que permetin la UE i els seus estats membres jugar un paper constructiu en aquesta regió, perquè països com Grècia puguin fer front a l'emergència humanitària amb mitjans dignes o perquè els líders europeus deixin de mirar-se el melic i entendre, definitivament, que a pocs centenars de quilòmetres de les seves fronteres també s'hi juga el futur d'Europa. ■

■ Bibliografia

ACHCAR, Gilbert. *Le peuple veut: Une exploration radicale du soulèvement arabe*. Paris: Fayard, 2013.

ÁLVAREZ-OSSORIO, Ignacio. *La Primavera Árabe Revisitada*. Madrid: Aranzadi, 2015.

BARR, James. *A Line in the Sand: The Anglo-French Struggle for the Middle East, 1914-1948*. W. W. Nova York: Norton & Company, 2013.

BONNEFOY, Laurent i CATUSSE, Myriam. *Jeunesse Arabes*. Paris: La Découverte, 2015.

COCKBURN, Patrick. *The Rise of Islamic State: ISIS and the New Sunni Revolution*. Londres: Verso, 2015.

COLE, Juan. *The New Arabs: How the Millennial Generation is Changing the Middle East*. Nova York: Simon & Schuster, 2015.

COMISSIÓ EUROPEA. «A New Response to a Changing Neighbourhood. A review of European Neighbourhood Policy». COM (2011) 303, de 25 de maig de 2011.

FILIU, Jean Pierre. *La Révolution arabe: Dix leçons sur le soulèvement démocratique*. Paris: Fayard, 2011.

GAUB, Florence i LABAN, Alexandra. «Arab Futures: three scenarios for 2025». *ISSUE Report* núm. 22; Paris: European Union Institute for Security Studies, 2015.

GERGES, Fawaz. *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

GHILÈS, Francis. «Something is Rotten in the State of Tunisia». *Notes Internacionals CIDOB*, núm. 139, 2016.

GONZÁLEZ, Ricard. «Cinco años después de la Revolución, Egipto vive su peor dictadura». *Opinión CIDOB*, núm. 358, 2016.

HOKAYEM, Emile. *Syria's Uprising and the Fracturing of the Levant*. Londres: International Institute for Security Studies, 2013.

INTERNATIONAL CRISIS GROUP. «Syria's Metastasising Conflicts». *Middle East Report* núm. 143, 2013.

IZQUIERDO, Ferran. *Poder y regímenes en el mundo árabe contemporáneo*. Barcelona: CIDOB — Bellaterra, 2009.

KAUSCH, Kristina. «Competitive Multipolarity in the Middle East». *IAI Working Papers* núm. 14:10, 2014.

KORANY, Baghat. *The Changing Middle East: A New Look at Regional Dynamics*. El Caire: American University in Cairo Press, 2012.

LISTER, Charles. *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*. Londres: Hurst & Co, 2015.

LUIZARD, Jean Pierre. *Le piège Daech*. Paris: La Découverte, 2015.

LYNCH, Marc. *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*. Nova York: Public Affairs, 2013.

LYNCH, Marc. *The Arab Uprisings Explained: New Contentious Politics in the Middle East*. Nova York: Columbia University Press, 2014.

MALMVIG, Helle. «Ambiguous endings: Middle East regional security in the wake of the Arab uprisings and the Syrian civil war». *DIIS report*, núm. 23, 2013.

MORILLAS, Pol, SÁNCHEZ-MONTIJANO, Elena i SOLER, Eduard. *Europa davant la crisi dels refugiats: 10 efectes col·laterals*. Barcelona: CIDOB, 2015.

MUASHER, Marwan. *The Second Arab Awakening: And the Battle for Pluralism*. New Haven: Yale University Press, 2015.

ROGAN, Eugene. *The Fall of the Ottomans: The Great War in the Middle East*. Londres: Penguin, 2015.

SOLER, Eduard i TARRAGONA, Laia. «Limitacions auto-imposades: per què la UE perd rellevància a la Mediterrània». *Notes Internacionals CIDOB*, núm. 68, 2013.

SOLER, Eduard i VIDAL, Lurdes. «Les set trampes amb el Daeix». A *La Vanguardia* de 22 de novembre de 2015.

«Syria's war: 80% in poverty, life expectancy cut by 20 years, \$200bn lost». A *The Guardian*, de 12 de març de 2015.

SZMOLKA, Inmaculada (coord.). «Escenarios post-Primavera Àrabe: actores y dinámicas de cambio». *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, núm. 109, 2015.

TRIPP, Charles. *The Power and the People: Paths of Resistance in the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

WEISS, Michael i HASSAN, Hassan. *ISIS: Inside the Army of Terror*. Londres: Regan Arts, 2013.

ZOUBIR, Yahia. *North African Politics: Change and continuity*. Nova York: Routledge, 2015.